
Igor Mirosavljević

Rad Kotarskog suda u Staroj Pazovi od 1941. do 1944.

Cilj teksta je da prikaže rad kotarskog suda u Staroj Pazovi, koji je funkcionisao od oktobra 1941. do oktobra 1944. godine, u vreme kada je ovo područje pripadalo Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Poseban akcenat je stavljen na uticaj koji su na rad suda imali deklarirana nacionalna netrpeljivost prema Srbima i agresivna kolonizacija hrvatskog stanovništva (čiji je osnov eksproprijacija zemljišta od Srba, kako kolonista doseljenih posle Prvog svetskog rata, tako i starosedelaca). Istraživanje je zasnovano na arhivskoj građi iz Istorijskog arhiva Srema, koja se nalazi u fondu „Kotarski sud u Staroj Pazovi 1941– 1944”, a sastoji se iz spisa sudske uprave, ostavinskih predmeta, parničnih predmeta i posedovnih listova. Rezultat do koga se istraživanjem došlo je da je sud radio neorganizovano, uz velike finansijske probleme, te da nacionalna pripadnost u ovoj oblasti nije imala uočljiv uticaj u radu, kao i da je eksproprijacija od srpskog stanovništva vršena, ali u malom, gotovo zanemarljivom broju slučajeva.

Uvod

Završetkom Aprilskog rata i raspadom Kraljevine Jugoslavije, Nezavisna Država Hrvatska (NDH) postaje jedna od kvislinških tvorevina koje su nastale na teritoriji nekadašnje države. NDH je proglašena od strane Slavka Kvaternika 10. aprila 1941. godine, a svoju prvu vladu dobila je 16. aprila 1941. godine na čelu sa Antom Pavelićem i vodećim ličnostima ustaškog pokreta.

Prema Pavelićevoj zamisli, nova država morala je funkcionisati po principu „sve što je hrvatsko mora biti i ustaško” (Njegovan 2013). Ustaše su najpre krenule u osvajanje vlasti. Na raspolaganje su im se stavile sve institucije Banovine Hrvatske, te od proglašenja nije bilo nijednog dana bezvlašća u državi. Ostvarivanje vlasti pratila je intenzivna zakonodavna aktivnost, a sve zakone je do formiranja zakonodavnog tela – Sabora, 1942. godine potpisivao i odobravao poglavnik lično. Deo zakonodavne aktivnosti se ogledao u donošenju zakona o kolonizaciji (odredbe o nekretninama tzv. „dobrovoljaca”), iseljavanju Srba i oduzimanju njihove imovine (odredbe o imovini iseljenih sa teritorije NDH i o imovini osoba koje su napustile NDH), te o oduzimanju državljanstva tim licima (Karakaš Obradov 2011: 813). Zakonskim odredbama o osnivanju logora na teritoriji NDH započelo se sa hapšenjem i odvođenjem Srba, Jevreja i Roma u logore. Tako je, na primer, u Staroj Pazovi pred rat živelo između 100 i 200 Jevreja i svi su odvedeni u logor, a prema podacima i 115 Srba je samo tokom 1941. godine takođe uhapšeno i odvedeno (Krizman 1980: 374).

U teritorijalnom smislu, NDH je odlukom od 10. juna 1941. godine podeljena na 22 velike župe, prema „povjesnim granicama”. Jedna od najvećih, i ona koja će obuhvatiti Staru Pazovu, bila je župa Vuka, sa sedištem u Vukovaru. Počela je sa radom 26. juna 1941. godine, a veliki župan je postao Namac Jakob Eliker, dok je za njegovog zamenika izabran Luka Aždajić, Hrvat iz Slavonije (Njegovan 2013). Pored velikih župa, niže jedinice teritorijalne organizacije bili su kotari i opštine. Vuka je obuhvatila 10 kotara i 156 opština. Na čelu kotara su se nalazila ko-

---

Igor Mirosavljević (2000), Stara Pazova, Miloša Crnjanskog 11, učenik 2. razreda Gimnazije „Branko Radičević” Stara Pazova

MENTOR: dr Srđan Milošević, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

tarska poglavarstva sa predstojnicima, od kojih su šest bili ustaše, a četiri folksdojčeri, dok su na čelu opština bili opštinski predstojnici, od kojih 81 Hrvat i 75 Nemaca (Njegovan 2013). U političkom smislu, NDH je podeljena na zbirove (ustaška jedinica u selu), tabore (jedinica na području opštine), logore (skup svih tabora u jednom kotaru) i stožere (skup svih logora u jednoj velikoj župi) (Kovačić 2005: 262). Stara Pazova je u teritorijalnom smislu postala kotar, na čijem čelu se nalazio Nemač Romeč (Rometsch), a prema političkoj podeli u Pazovi se nalazio logor.

Stara Pazova je okupirana 13. aprila 1941. godine od strane folksdojčera, koji su tu razoružali jedan odred jugoslovenske vojske. Odluka Trećeg Rajha je bila da područje tzv. „Zemunskog trougla”, tj. Zemuna i pozadine od 20 km (Krizman 1980: 34), gde se i Stara Pazova nalazila, zadrži pod svojom vlašću za prvo vreme, iz strateških razloga. Ugovorom od 25. septembra 1941, koji zvanično stupa na snagu 10. oktobra (Njegovan 2013), NDH će preuzeti područja kotara Stara Pazova i Zemun. Stara Pazova se tako nalazila u okviru NDH od 10. oktobra 1941. do 23. oktobra 1944, u kom periodu funkcionise i kotarski sud koji je tema ovog istraživanja.

U vođstvu ustaškog pokreta bilo je vrlo malo ljudi koji su posedovali znanje i iskustvo o mehanizmu upravljanja. Od početka se ustaško vođstvo suočavalo sa činjenicom da ne raspolaže potrebnim kadrovima za upravni aparat. Rezultat su bile brzoplete improvizacije, stalne reorganizacije i organizacijska zbrka koja u mnogim resorima, poput pravosuđa, nije prevladana ni do sloma NDH (Kovačić 2008: 283). Drugo, nevolje koje donosi rat, poput izbijanja ustanka, nediscipline, vanrednog stanja, takođe su se morale odraziti na rad suda. Sud u Staroj Pazovi je bio nadležan za vrlo veliku teritoriju, sa preko 50 hiljada stanovnika (primera radi, Sremska Mitrovica je u okviru svog kotara imala 33 hiljada ljudi), te je bilo za očekivati da će se u ovakvim okolnostima sudski procesi vrlo teško i sporo odvijati. Donošenje antisrpskih, antisemitskih i antiromskih zakona koji su ih jasno isključili iz javnog života, oduzeli im prava, te doveli do hapšenja, sugeriše pretpostavku da se u slučajevima ljudi ovih nacionalnosti nije radilo po propisima, te da su se presude donosile često ne poštujući zakone i poslovnik. Tokom 1942. godine su se

sastavljali posedovni listovi, za šta su bili zaduženi upravo kotarski sudovi. Takođe, uredbama o kolonizaciji, otpočelo se i sa potpunom i delimičnom eksproprijacijom poseda, na koje će biti naseljeni kolonisti. Na osnovu posedovnih listova (koji su osnova zemljišnih knjiga) pokušalo se istražiti da li se to odvijalo i u ovom kotaru.

Ovaj rad će se zasnivati na proučavanju uticaja koje su važne državne i društvene okolnosti ostvarile na rad suda, na njegovo funkcionisanje, na ostavinske procese (obim rada, efikasnost, doslednost propisima), kao i na zemljišno-knjižno odeljenje (promenu veličine i namene poseda i razloge promena).

U procesu istraživanja korišćena je arhivska građa iz Arhiva Srema u Sremskoj Mitrovici. Građa se nalazi u fondu koji nosi naziv „Kotarski sud u Staroj Pazovi 1941–1944”. Spisi u fondu su raspoređeni u osam kutija: spisi sudske uprave (jedna kutija); ostavinski predmeti – pozivi, zapisnici sa ročišta, podaci o imovini, smrtovnice, testamenati, molbe, žalbe, rešenja o izvršenju (pet kutija); parnični i vanparnični predmeti (jedna kutija); posedovni listovi (jedna kutija).

Što se literature tiče, korišćene su knjige u kojima su tražene opšte informacije i stručni članci iz kojih se saznavala struktura sudskog sistema. Istorioografski radovi na temu suda u Staroj Pazovi nisu pronađeni. Isto važi i za radove koji bi obradili neki drugi sud u NDH, bilo kog ranga.

Funkcionisanje suda u ratnim okolnostima

Iako bi se moglo pretpostaviti da su pravosudni sistem i sudski život u NDH bili potpuno drugačiji u odnosu na Kraljevinu Jugoslaviju, s obzirom na to da su je ustaše smatrale antihrvatskom tvorevinom, zakoni vezani za uređenje i rad sudova koji su doneti u Kraljevini nastavili su da važe. Naime, zakoni o pravosuđu u Kraljevini Jugoslaviji su donošeni od doba Šestojanuarske diktature. Do tog momenta u državi je postojalo šest pravnih područja, tj. prisutan je bio pravni partikularizam (Drakić 2014: 783). Ključni zakon, kojim je uspostavljen jedinstven pravni sistem na celoj teritoriji, bio je Zakon o uređenju redovnih sudova, donet 18. januara 1929. Ovaj zakon, uz set drugih, vrlo značajnih (Zakon u

tužilaštvu, Zakon o advokaturi, Zakon o javnom beležništvu, Sudski poslovnik, Zakon o zemljišnim knjigama), postao je i osnova pravosuđa NDH. „Zakonska odredba o izricanju presuda, o nazivima sudova i sudaca i o uporabi čistog hrvatskog jezika kod sudova” od 18. aprila 1941. godine vratila je pređašnje („povesne”) nazive sudova i ostalih pravosudnih institucija, i na taj način je izvršena jedina važna izmena postojećeg zakona.

Zakonom iz 1929. godine, u području građanskog i krivičnog prava sudske funkcije su obavljali redovni (sreski, okružni, apelacioni i kasacioni sud) i posebni sudovi (vojni i crkveni, razni posebni upravni sudovi). Promenom imena u NDH ovi sudovi postaju:

- sreski sud: kotarski sud, prema shemi sudske podele u NDH ima ih 172,
- okružni sud: sudbeni stol, prema shemi u NDH ima ih 19,
- apelacioni sud: banski stol, prema shemi ima ih 2 – u Sarajevu i u Zagrebu (nadležan za Staru Pazovu),
- kasacioni sud: stol sedmorice, nalazio se u Zagrebu; odlukom od 7. januara 1942. godine osnovan je Vrhovni sud u Banja Luci, koji nikada nije zaživeo, te je Stol Sedmorice nastavio sa vrhovnom ulogom koja mu je i zvanično zakonski potvrđena u januaru 1943, sa nadležnošću na celoj teritoriji NDH (Kovačić 2008: 283).

Pored navedenih redovnih sudova, zakonom su uvedeni i Upravni sud u Zagrebu i Upravni sud u Sarajevu. Svi sudovi su zvanično ukinuti odlukom AVNOJ-a iz 1945. godine.

U radu sudova su učestvovala i druge državne institucije. Državna tužilaštva kao samostalne, od suda odvojene institucije podnosila su tužbu u kaznenom postupku. Državni tužioci su bili odgovorni vrhovnom tužiocu, a ovaj pak ministru pravosuđa. U NDH je sve ovo zadržano, uz promene naziva vrhovnog državnog tužilaštva i tužioca u državno nadodvetništvo i državni nadodvetnik, a državnog tužioca kod sudbenih stolova u državni tužitelj.

Advokatura je, takođe, nastavila da funkcioniše u NDH, i to prema zakonu iz 1929, koji je dopunjen 1941. i 1944. godine. Institucija javnog beležnika je imala bitnu ulogu u radu redovnih sudova. Javni beležnici su u Kraljevini uvedeni

zakonom iz 1930. godine, a imali su ulogu prvenstveno u ostavinskom postupku, tj. za potrebe sastavljanja smrtovnice i vođenja ostavinske rasprave. Zakonskom odredbom o ukidanju javnog beležnika od 18. aprila 1941. ukinuta je ova institucija, te je naloženo da se svi spisi, registri i pečati predaju odgovarajućim kotarskim sudovima, koji su preuzeli sva ovlašćenja (Krešić 2011: 362). Dotadašnji beležnici su time ostali bez posla, te je država pomenutom izmenom zakona 1941. godine snizila kriterijume za bavljenje advokaturom i većina beležnika je prešla u ovu delatnost.

Nadležnost svih kotarskih sudova, pa samim tim i staropazovačkog, određena je zakonom iz 1929. godine, i u nju su spadali samo poslovi izričito određeni tim zakonom. Kotarski sudovi su bili prvostepeni, a takođe su bili i inokosni, tj. svu vlast je obavljao i u svemu je odlučivao sudija pojedinac (Sirotković 1991: 21). Kotarski sud je bio nadležan za kaznene, građanske parnične, vanparnične i ostavinske predmete, kao i za vođenje zemljišnih knjiga. Po pitanju krivične nadležnosti, sud je bio zadužen za lakša krivična dela i krivična dela maloletnika. U parničnim predmetima bio je nadležan za sporove oko utvrđivanja očinstva vanbračnog deteta, utvrđivanja granica nekretnina, smetanja poseda, najma, zakupa, darovnih ugovora i imovinsko-pravnih parnica do određene vrednosti. Što se vanparničnih predmeta tiče, sud je obavljao najveći deo (otkaz stana, traženje siromaškog prava, razvod braka, imenovanje skrbnika). Ostavinske predmete, vođenje ostavinskih rasprava i određivanje tutora, sastavljanje smrtovnice, preuzeli su od javnih beležnika. Sreski sudovi su zakonom o zemljišnim knjigama od 1. jula 1930. godine, kojim je došlo do unifikacije zemljišnoknjižnog prava na teritoriji cele države, postali nadležni za sve poslove „gruntnica”, tj. njihovoj nadležnosti je pridodato vođenje zemljišnih knjiga i rasprava o zemljišnim predmetima. Jedina izmena ovog zakona je bila 4. decembra 1941, kada je doneta naredba o uvođenju novih upisnika u zemljišnoknjižnim „uredima”. Pored svih ovih ovlašćenja, kotarski sud je obavljao i overe potpisa. Nadležnost kotarskog suda se uglavnom prostirala na teritoriji jednog kotara, međutim u slučaju da je kotar suviše velik osnivalo se više kotarskih sudova na tom području.

Kotarski sud u Staroj Pazovi započinje sa radom u vreme kada je NDH već ostvarila i organizovala vlast na svojoj teritoriji, kada su doneti ključni zakonski propisi (i u oblasti pravosuđa) i kao prvostepeni sud imao je nadležnost na teritoriji tadašnjeg istoimenog kotara, koji je obuhvatao teritoriju današnje opštine Stara Pazova i deo teritorije opštine Inđija. Viša instanca ovom sudu bio je Sudbeni stol sa sedištem u Sremskoj Mitrovici (preimovana u Hrvatska Mitrovica).

U organizacionom pogledu, na čelu suda je bio starešina koji je bio zadužen za komunikaciju sa višim instancama, određivanje koji sudija će obavljati koje poslove u narednoj godini i vršenje nadzora nad osobljem. Njega je, kada je odsutan, zamenjivao po rangu najstariji sudija. U sudu su postojale „ustrojbene jedinice” – odeljenja koja su osnovana prema granama sudstva, pa su tako u Staroj Pazovi postojali građansko, kazneno, zemljišnoknjižno i odeljenje sudske uprave, a takođe je postojala i sudska pisarnica, koja je obavljala sve kancelarijske poslove. Osoblje se delilo na sudije, sudske pomoćnike (sekretari, pripravnici i pristavi), administrativno osoblje i služitelje. Određen broj sudskih pomoćnika i služitelja dodeljivan je svakom sudiji, dok je administrativno osoblje radilo na pisarnici, ili su bili zapisničari.

Prema dostupnim podacima iz spisa sudske uprave, u sudu je radilo 16 osoba, od kojih su imenom i prezimenom poznati Stjepan Jančo (starešina suda), Josip Čmelik, Vasilije Bogdanović, Marijan Gec (sudije), Ivan Štreker, Ivan Kocap (nadgruntovničari), Ferda Libek (sudski nadoficijal) i Georgije Mihajlović (sudski doktor) (IAS: K1, SSU). U službi su zadržani sudija Vasilije Bogdanović i doktor Georgije Mihajlović, obojica Srbi, a u prvom periodu rada sud se koristio i uslugama bivšeg javnog beležnika, Srbina Vukadina Vukadinovića (IAS: K1, SSU).

Slovaci su, prema naredbi, u sudskoj službi imali položaj poput Hrvata i Nemaca. Vlast je 20. maja 1942. zatražila od celokupnog osoblja da postane deo ustaškog pokreta, te su se do 22. maja svi učlanili u logor u Staroj Pazovi. U prilog širenja ustaštva u sudovima doneta je i uredba o pozdravljanju po kojoj su se službenici svih nacionalnosti morali pozdravljati desnom podignutom rukom i pokličom spremni, sa kojim se i svaki dokument morao završavati (IAS: K1,

SSU). Na primeru ovog suda se vidi koliko je važno bilo za vlast NDH pridržavati se principa „što je hrvatsko, mora biti i ustaško”. Primera radi, sudija Marijan Gec je ubrzo postao i glavni logornik, da bi pred kraj 1944. godine postao ustaški stožernik za celu župu Vuku i učestvovao u planiranju evakuacije Srema (Barić 2013: 159).

Opšti problemi sa kadrovima bili su prisutni u velikoj meri i ovde. U prvoj godini rada do ministarstva su stizale pritužbe o nedovoljnom kvalitetu službenika, „ličnim osvetama” pri izlasku na teren, napuštanju posla u toku radnog vremena, manipulacijama (sudija Josip Čmelik pri izradi putnog dnevnika) itd. Takođe, na osnovu spisa sudske uprave uviđa se da je staropazovački kotarski sud imao problema u komunikaciji sa višim instancama, tj. dešavalo se da se obraća pogrešnim institucijama u pitanjima finansijske i savetodavne prirode. Postojanje ovakvih žalbi i kritika na račun službenika i suda, od strane i građana i drugih državnih institucija, potvrđuje da je sud radio neorganizovano. Kao odgovor naređeno je da sud ni ne uzima u razmatranje bilo koju anonimnu prijavu, a poglavnik lično je zabranio bilo koji neovlašćen izlazak sa posla, dok je ministarstvo pravosuđa u saradnji sa ostalim državnim institucijama tokom 1942. i 1943. godine pokušalo da unapredi efikasnost i stručnost službenika, težeći da se otarasi neprikladnog kadra tako što bi nadležne institucije (u ovom slučaju su to bili starešine sudbenih stolova) ocenjivale službenike ocenama od 1 (nedovoljan) do 5 (izvrstan), te otpuštali ocenjene sa 1 ili 2. Ipak, nijedan sudija (ili službenik) staropazovačkog suda nije otpušten (IAS: K1, SSU), usled ratnih okolnosti i nedostatka boljih zamenata.

Problemi finansijske prirode su se značajno odrazili na rad suda. Maksimalni troškovi koje je ministarstvo predvidelo za jedan kotarski sud iznosili su 150 000 kuna, dok je stvarni trošak pazovačkog suda samo za 1942. godinu (za nabavku papira, stručnih knjiga, zakona, pisaćih stolova, čišćenje zgrada, popravku nameštaja, sudske troškove veštaka i svedoka, izdržavanje zatvorenika, kancelarijski pribor, komunalije, poštanske troškove) iznosio 216 000 kuna. Takvo stanje je uslovljalo radikalnu štednju na sledećim poljima: u kancelarijskom priboru, papiru (NDH je obezbeđivala 40% ukupne

potrošnje) kroz korišćenje već ispisanih, starih papira (prema uputstvima dobijenim od viših instanci), službenim putovanjima svedenim na minimum, energentima. Statistički gledano, troškovi suda su tokom zime 1942/1943 godine najviše smanjeni. Još jedan vid rešenja problema bilo je povećanje poštanskih i sudskih taksi, koje su se prema zakonskoj odredbi naplaćivale apsolutno svim licima, osim ako sud izričito ne odluči drugačije. Došlo je i do povećanja troškova sudskog prevoza, zaprežnih kola, pošto je fijakera u Pazovi bilo veoma malo i bili su vrlo skupi.

Ostavinski predmeti

Ostavinskih predmeta ima za period od 1941. do 1944. godine ukupno 422. Budući da je sreski sud funkcionisao tokom većeg dela 1941. godine, za to vreme završio je 43 predmeta i ti predmeti su se našli u ovoj građi, te je kotarski sud ukupno za period svog postojanja započeo 379 predmeta, a od toga 84 završio. Kotarski sud je, preuzevši predmete, najpre počeo sa rešavanjem ovih ostavinskih, u kojima je, za razliku od sreskog suda, imao potpuna ovlašćenja i vodio ceo postupak. Veliki broj ljudi je umro neposredno pre uspostave vlasti NDH, te se kotarski sud najvećim delom upravo bavio ostavinama tih ljudi (40 rešenih predmeta). Budući da su posle reforme sudstva 1929. godine sreski sudovi bili preopterećeni predmetima i zato vrlo spori (Gardaš i Mušić 2006: 430), kotarski sud je vrlo ambiciozno započeo i ostavinske rasprave iza osoba umrlih u periodu od 1918. do 1938. (njih 15 je do kraja okončano). Na ovaj način, u situaciji kada je kotarski sud morao nastaviti postupke, to je značilo i prikupljanje svih

dotadašnjih spisa (zapisnika, podataka o imovini, dostavnica, podataka o porodici, testamenata, smrtovnica), i upravo iz tih razloga se veoma sporo razvijao proces. Pregledom spisa uočeno je da ne postoji u svim predmetima isti obrazac po kojem su se sastavljale smrtovnice – vrlo često se razlikuje prikaz podataka o imovini, dok se dostavnice i pozivi uglavnom pišu na već korišćenim papirima.

Ostavinski predmeti su završavani različitim dinamikom (tabele 1 i 2). Prva presuda je doneta 16. oktobra 1941. godine, a poslednja 20. avgusta 1944. Prosečna dužina trajanja završenih postupaka je 8 meseci, a 83% ovih postupaka nije završeno nakon prve rasprave, već su odlagani ili se kasnilo sa odlukom. Na osnovu podataka iz tabela 1 i 2 vidi se da je najveći broj predmeta započet 1941. godine, da se 1942. godine najviše predmeta rešilo, dok se od druge polovine 1943. godine broj započelih, a pogotovo završenih slučajeva smanjuje, tj. ovakva dinamika se uklapa u opštu sliku uspona i pada u radu celokupne administracije NDH. Tabela 1 posebno ilustruje neefikasnost, kada je od ukupno 379 predmeta, čak 308 još uvek bilo otvoreno 1944. godine.

Tabela 1. Pregled procesuiranja analiziranih predmeta

Godina	Predmeti			
	Primljeni	U radu	Završeni	Nezavrš.
1941.	145	145	9	136
1942.	107	243	42	201
1943.	76	277	20	257
1944.	51	308	13	295
ukupno	379	–	84	295

Tabela 2. Dinamika procesuiranja

Započeto (ukupno)	Završeno 1941.	Završeno 1942.	Završeno 1943.	Završeno 1944.	Završeno ukupno
1941. (145)	9	38	5	4	56
1942. (107)	–	4	2	2	8
1943. (76)	–	–	13	1	14
1944. (51)	–	–	–	6	6
Ukupno	9	42	20	13	84

Tabela 3. Uzroci kašnjenja procesuiranih predmeta

Broj predmeta	Uzroci				Ukupno
	Žalbe	Plaćanje takse	Sukob nasljednika	Institucije (kašnjenje sa slanjem podataka)	
Broj	10	3	6	51	70
Udeo od ukupnog broja rešenih (84)	11.9%	3.6%	7.1%	60.7%	83.3%

Ovi rezultati pokazuju koliko sporo i neefikasno je rađeno, a uzroci kašnjenja, odlaganja i dugog trajanja sudskog procesa završenih predmeta su analizirani u tabeli 3. Za rad suda bila je važna i primena u praksi finansijske mere zakona o sudskim taksama. Primena ovog propisa je vidljiva u velikoj većini analiziranih predmeta: 67 završenih predmeta sadrži dokaz o plaćenju taksi, u 5 predmeta nasljednici su oslobođeni, dok za 12 ne postoje podaci.

Tabela 4. Sadržaj analiziranih predmeta

Sadrže testament	10
Sadrže podatke o imovini	45
Sadrže oba	31
Sadrže samo smrtovnice	209
Ukupno	295

Svi prethodni podaci su se odnosili na završene predmete, ali ovo istraživanje je obuhvatilo i predmete koji nisu završeni, ne bi li se utvrdio stepen njihovog napretka. Proučavano je da li svuda postoje smrtovnice, dostavnice, eventualno testament (kao osnov sticanja), podaci o imovini, naplaćenim sudskim taksama i sl. (tabela 4).

Za predmete koji sadrže testament, podatke o imovini ili oba, utvrđeno je da sadrže i smrtovnice, eventualno izveštaje o plaćenim taksama, zapisnike sa ročišta. Dobijeni rezultati da je čak 209 predmeta koji sadrže samo smrtovnicu (deo njih i podatke o plaćenju taksi) i koji su samo otvoreni i nikada nastavljani vrlo slikovito govore o (ne)efikasnosti i (ne)organizovanosti rada. Uzrok ovakvog stanja treba tražiti u ratnim okolnostima pod kojima je sud radio i u neuređenosti kotarskog suda i institucija na koje je bio usmeren i sa kojima je tesno saradivao. Prekidanje pravosudnog saobraćaja sa Nedićevom Srbijom 1. jula 1942. godine je ključna stvar koja je izazvala zastoj velikog broja postupaka (IAS: K1, SSU).

Važna stvar u istraživanju je bilo praćenje poštovanja zakonskih propisa. U ovim slučajevima važna je analiza eventualne protekcije Nemaca, Hrvata ili Slovaka i analiza položaja Srba. Na osnovu dostupnih podataka došlo se do zaključka da u postupcima suda u vezi sa pravovremenim pozivanjem na ročišta, izdavanjem smrtovnica, usvajanjem žalbe (8 u vezi sa tutorstvom i sve su prihvaćene), deobom imovine u slučajevima gde ne postoji testament prema zakonskom naslednom redu (takvih je 63), brzinom uzimanja u rad

Tabela 5. Trajanje postupaka u odnosu na nacionalnost

Nacionalnost	Trajanje					
	Do 3 meseca	Do 6 meseci	Do godinu	Do 1.5 god.	Do 2 godine	Preko 2 god.
Srbi	5	9	9	2	–	1
Slovaci	2	11	2	3	1	2
Nemci	4	4	6	4	3	–
Hrvati	5	7	4	–	–	–
Ukupno	16	31	21	9	4	3

i najvažnije – brzinom rešavanja predmeta (podaci iz tabele broj 5), nacionalna pripadnost nije imala uočljiv uticaj, te se može reći da su se propisi primenjivali.

Posedovni listovi

Posedovni listovi postoje za katastarsku opštinu za 1942. godinu – pre toga samo za 1938, a posle toga su za ovu opštinu izrađivani 1947. godine. Zakonskom odredbom o osnivanju, unutrašnjem uređenju i ispravljanju zemljišnih knjiga (1930), u prvom poglavlju se definiše da se ona sastoji od glavne knjige i zbirke isprava (Verhas 1997: 10). Jedina izmena je izvršena već pominjanom odredbom od 4. decembra 1941, kojom su uvedeni novi upisnici oznake Z. Sadržaj listova ostao je isti – čine ga posedovnica, vlastovnica i teretovnica, tj. podaci o imovini, vlasniku i zaduženjima (hipoteka). U okviru sačuvanih 327, postoje 2 grupe posedovnih listova, sa upisom starih poseda kojih ima 194 i oni bez upisa starih poseda, njih 133. Od 133 lista bez upisa starih poseda, 65 su ispisani potpuno van utvrđenog obrasca i to na običnoj trgovačkoj hartiji. Analiza je pokazala da ne postoji jasan šablon po kom su izrađivani, a ovih skoro 40% što nema upisane stare posede i 20% listova na trgovačkoj hartiji idu u prilog tezi o neorganizaciji i nemaštini. Prepis svih listova izvršen je 1949. godine (IAS: K8, PL).

Analizom 194 lista sa upisanim starim posedom, utvrđene su promene broja parcele (uvek), zatim promene naziva kategorija objekata, tj. promena namene, te promena katastarske površine. Promena površine je prikazana u tabeli 6.

Tabela 6. Promena površine zemljišnog poseda

Tip promene	Broj
Nepromenjena veličina	118
Smanjena površina	30 (10 puta – drastično)
Povećana površina	14
Oduzeto posle II sv. rata od strane komisije za naseljavanje	32
Ukupno	194

Promena površine poseda, izražene prema hrvatskom sistemu (1600 hvati = 1 katastarsko jutro = 0.57 hektara), je izvršena u 50 listova od ukupno 194 u kojima se može pratiti, uključujući i 6 poseda koji su posle obrisani odlukom Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini (od ukupno 32 obrisana slučaja, u 26 promena nije bilo).

Od ukupno 327 listova, 215 na poslednjoj strani sadrže odredbu: „Da prava stvarna ili bilo kakva druga nisu povređena i da protiv ovoga posjedovnog lista nije bilo prigovora potvrđuju ... poverenik i gruntovničar ...”, koja je popunjena 29. decembra 1942. i overena sudskim pečatom. Svih 194 listova sa upisom starih poseda sadrže sledeći tekst: „Priznajem da novi posed u posedovnom listu potpuno odgovara onom posedu u moje ime, te privoljujem bezuvjetno brisanje dosadašnjeg i uknjižbu novog poseda u istom gruntovnom ulošku”, kao i potpis vlasnikâ. Analizom iznetih podataka utvrđeno je da su u velikom broju slučajeva izjavu umesto

Tabela 7. Broj nepotpisanih listova vezanih za promenu površine zemljišta i namene

Listovi	Situacija			Ukupno
	Neizmenjena veličina poseda (118)	Smanjeni posedi (30)	Povećani posedi (14)	
Promena namene	49	21	6	76
Nepotpisani listovi	7	3	2	12

muškaraca, koji su u ratu (najčešće) ili zarobljeništvu, potpisivale žene ili sestre. Samo postojanje izjave koju 194 lista sa upisom starih poseda sadrže izaziva sumnju da su podaci menjani bez stvarnog osnova ili pod pretnjom prinude. Tabela 7 prikazuje broj nepotpisanih listova u odnosu na promenu površine, kao i broj promena namene. Ono što je zanimljivo je da svih 12 listova koji nisu potpisani sadrže izjavu da nije bilo prigovora, overenu sudskim pečatom (IAS: K8, PL).

Kao što je istaknuto, agrarna politika NDH se zasnivala na eksproprijaciji i delimičnoj eksproprijaciji imanja nehrvatskih vlasnika, kao i na promeni demografske strukture u Sremu i Slavoniji, tako što bi se veliki broj tzv. Pavelićevih kolonista naselio na delimično eksproprijirane posede, ali još češće na posede izbeglih, politički nepodobnih ljudi različitih nacionalnosti ili „solunaša” – srpskih kolonista naseljenih na ove prostore posle Prvog svetskog rata (Balta 2000: 459). Međutim, kao posebnu stavku u ugovoru o predaji „zemunskog trougla” NDH, Nemci su zabranili nasilno iseljavanje ili pospešivanje iseljavanja Srba odatle (Njegovan 2013), te se zaključuje da bi se u Staroj Pazovi kolonisti jedino mogli naseliti na oduzete posede i one koji su delimično smanjeni i stoga je najvažnija stvar koja je proučavana u ovim posedovnim listovima veza između nacionalnosti vlasnika i umanjenja poseda i razloga umanjenja poseda (tabela 8).

Tabela 8. Nacionalnost vlasnika kojima je umanjen posed

Nacionalnost	Ukupno
Srbi	14
Slovaci	11
Nemci	1
Hrvati	4
Ukupno	30

Dobijeni podaci govore o najvećem umanjenju poseda Srbima. Međutim, 21 od 30 poseda (4 hrvatska, 1 nemački, 9 slovačkih i 7 srpskih) su umanjeni najviše 4 ara, ali uglavnom za 1.5–2 ara. Što se većeg oduzimanja tiče, dva slovačka i tri srpska poseda su drastično sma-

njeni i izvršena je promena naziva oznake vrste poseda u „kuća”. Dakle, u ukupno četiri slučaja je imovina potpuno oduzeta Srbima. Razlozi smanjenja ili pak povećanja površine poseda su u nekolicini slučajeva posledica nasleđstva, što je i beleženo u vlastovnici. Na osnovu podataka koji se dobijaju iz dostupne građe suda dolazi se do zaključka da su eksproprijacija, kao i delimična eksproprijacija, vršeni u staropazovačkom kotaru u malom, gotovo zanemarljivom broju. Međutim, treba naglasiti da se revizijom agrarne reforme KJ i kolonizacijom na području celog Srema posebno bavio Ured za kolonizaciju sa sedištem u Osijeku, čija se građa nalazi u Arhivu Vojvodine, te iz tog razloga u IA Srem nije pronađen veći broj informacija i zato se samo prate promene dospele do ovog suda na rešavanje.

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je da se pokaže stanje u sudstvu u periodu NDH na primeru kotarskog suda Stara Pazova, kao i uticaj koji su ratne okolnosti, deklarirana nacionalna netrpeljivost ustaša prema Srbima i kolonizacija (preko eksproprijacije) imali na njegov rad. U kotarskom sudu u Staroj Pazovi je za 3 godine rada obrađeno 379 ostavinskih, 185 parničnih predmeta, sastavljeno 327 posedovnih listova, a u nadležnosti je imao i krivična dela, koja nisu sačuvana. Sud je radio neorganizovano, što je posledica nedovoljne stručnosti kadra, ratnih okolnosti i velikih finansijskih problema sa kojima se suočio. Analiza građe pokazala je da nacionalna pripadnost nije ostvarila uočljiv uticaj na rad, kao i da su u sudskim postupcima zakonski propisi primenjivani. Na osnovu dostupnih podataka zemljišno-knjižnog odeljenja, tj. posedovnih listova, zaključuje se da je eksproprijacija u staropazovačkom kotaru bila prisutna u malom, gotovo zanemarljivom broju.

Izvori

IAS – Istorijski arhiv Srem, fond „Kotarski sud u Staroj Pazovi 1941–1944”:

K1, SSU – Kutija 1, spisi sudske uprave,
K8, PL – Kutija 8, posedovni listovi.

Literatura

- Balta I. 2000. Kolonizacija u Slavoniji od početka XX stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941–1945. godine. *Radovi Zavoda za povjesne znanosti HAZU u Zadru*, **43**: 459.
- Barić N. 2013. Mjere vlasti Nezavisne države Hrvatske za pripremu i provedbu evakuacije Slavonije i Srijema (jesen 1944. – proljeće 1945). *Scrinia slavonica*, **13**: 157–180.
- Drakić G. 2014. Šestojanuarska diktatura i pravna država. U *Zbornik radova „Vladavina prava i pravna država u regionu“* (ur. G. Marković). Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 780–792.
- Gardaš M., Mušić B. 2006. Ustrojstvo sudova i pravnička djelatnost u Osijeku od 1850. do 1945. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, **43** (3-4): 423.
- Karakaš Obradov M. 2011. Migracije srpskog stanovništva na području Nezavisne države Hrvatske tijekom 1941. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, **43** (3): 801.
- Kovačić D. 2005. Osnivanje župskih redarstvenih oblasti u Nezavisnoj državi Hrvatskoj i djelovanje Višeg redarstvenog povjerenstva u Sremu 1942. *Scrinia slavonica*, **5**: 254.
- Kovačić D. 2008. Kazneno zakonodavstvo i sustav kaznionica i odgojnih zavoda u Nezavisnoj državi Hrvatskoj. *Scrinia slavonica*, **8**: 280.
- Krešić M. 2011. Zakon o javnim bilježnicima Kraljevine Jugoslavije iz 1930.: sudjelovanje javnog bilježnika u ostavinskom postupku – iskustva iz prošlosti. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, **63**, (2): 353.
- Krizman B. 1980. *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb: Globus
- Njegovan D. 2013. *Početak okupacije i stvaranje NDH*. Novi Sad: Prometej
- Sirotković H. 1991. Pravosudne strukture u hrvatskim zemljama od 1918. do 1945. godine, *Vjesnik Istarskog arhiva*, **1** (32): 17.
- Verhas M. 1997. *Pregled propisa o katastru*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Geodetski fakultet

---

Igor Miroslavljević

Work of the District Court in Stara Pazova 1941–1944

The objective of this paper is to show the situation in the judiciary of the Independent State of Croatia, with the centre of attention being on the district court in Stara Pazova which worked from October 1941 to October 1944. Special emphasis is placed on the impact that the declared national hatred and aggressive colonization (the basis of which was expropriation of estates) had on the work of the court. The research is based on documents from the Srem Historical Archive, “The district court in Stara Pazova 1941-1944” Fund, which include files of the court administration, probate and civil cases, and title deeds. The results of the analysis show that the court was disorganized and had major financial problems. On the other hand, ethnicity had no apparent impact on its work and expropriation was carried out, but in small, almost negligible numbers.